

huvudstav utan spår av bistav; ytan är mycket nött. 20 **g** och 21 **e**, liksom 33 **e** är tydligt stungna, 25 i däremot icke. Runföljden 39–44 **altuip** är säker.

Äldre läsningar går alla utom P. A. Säves tillbaka på C. G. Hilfelings. En jämförelse av Hilfelings båda teckningar, konceptet i Kungl. biblioteket i Köpenhamn och renritningen i Fm 57: 11, med ovanstående ger företräde åt konceptteckningen: tre punkter som skiljetecken, renritningen har en punkt; *p*-runorna stungna i båda bistavarna, renritningen har en punkt i övre bistaven. I övrigt stämmer teckningarna överens: **iakaupr : ok : bolein : litu : gara : pina : stein : eptira : aruip : sin : sun .** — P. A. Säve: **iakaup : ok : ral-in : litu : gera : pina stain : eptira : antuip : sin : sun.** — Jansson 1952: 13–14 **ai**.

Runan 38 **ṛ** överraskar. Typen är såvitt jag vet hittills inte belagd, även om den vore fullt acceptabel på Gotland som motsvarighet till **m**-runan med ensidig bistav (tyvärr innehåller inte G 151 någon **m**-runa alls). Men man väntar sig inte denna beteckning för ursprungligen palatalt *r*-ljud i en så pass sen inskrift. Dessutom är runan överflödig. Man frågar sig onekligen, om ristaren kanske har föregripit 39 **a** med en felaktig **a**-runa, så som det sannolikt har föresvävat Hilfeling och Säve.

Texten meddelar, att Jakob och hans hustru med den lilla barngravstenen befast minnet av sonen Aldvid. Det kristna *Iakobr* är ett tidigt inlånat och vanligt förekommande namn med ett tjugutal svenska runbelägg, de flesta på Gotland, och några danska. Hustruns namn har vållat bryderi. Hilfelings läsning **bolein** har givit Liljegren (Runlära) anledning gissa på »Boteid(?)», och v. Friesens tankar går i samma riktning: »**bolein** (för **botaipr**)?». Carl Säve (S 65): »*Bolein* ser ut att vara felläst för *Boleikr* el. *Bolaikr*.» Jansson läser och tolkar **rolain** »*Rolain*(?)». Det synes mig dock rimligare att i runföljden 12–15 se en efterled *-likn* med en helt förlorad **k**-bistav eller kanske en uteglömd sådan och namnet som helhet *Ro(ð)-likn*, även om ett sådant eljest är okänt. Som förled i sammansatta namn är *likn* f. 'barmhärtighet, godhet' tämligen välbelagt i gotländska runinskrifter; se härom G 99. Som efterled är det mera sällsynt, men näraliggande exempel erbjuder G 114 *Ailikn* (**ailikni** ack.) samt G 120 och G 197 *Botlikn* (**botliknar** gen. resp. **bolikn**). Förleden *Roð-* är en av de vanligaste i forngutniska namn, den förekommer liksom *Bot-* i närmare ett tjugutal olika namn. Från den tidigare tolkningen av sonens namn, Arvid (Liljegren, Säve), vilken utgick från Hilfelings läsning, kan helt bortses. Namnet *Aldviðr* måste ha varit mycket sällsynt. Det är mig veterligt känt endast från en runsten från Boge kyrkogård (GF inv.nr B 1064, **altuipr**). Förleden *Ald-* synes för övrigt inte vara belagd på nordiskt område, försåvitt den inte döljer sig i den vanliga *Al-*, i vilken så många andra förleder sammansmält (om *Al-* se A. Janzén i Personnamn, Nordisk kultur 7, 1947, s. 63 f.). I det fornengelska namnförrådet är däremot *Eald-* 'old' med varianterna *Ald-*, *Al-*, vanligt förekommande (se O. v. Feilitzen, The pre-conquest personal names of Domesday Book, Nomina Germanica 3, 1937, s. 240 f.).

Gravstenen är sannolikt från tiden omkring 1300.

Norrlanda kyrka

P. A. Säve noterar i sin Reseberättelse 1852 (ATA), s. 33, från besök i Norrlanda kyrka »S. å kyrkogården ligger en uråldrig, smal o. ryggig *Runsten* med en otydlig runrad», vars inskrift dock ingenstans finns upptecknad eller avbildad, men som Carl Säve i Gutniska urkunder (1859) har givit nummer 66 med förklaringen »En sten med otydliga runor, funnen 1852». Stenen har förgäves eftersökts, både av O. v. Friesen 1922 (F 183) och mig 1970 och 1971. Inskriftens karaktär av runor är synnerligen oviss.

152. Norrlanda kyrka

Pl. 5, 13

Litteratur: S 67, 68, 69, F 184: a–c, W 96, 97, 98. P. A. Säve, *Reseberättelse* 1852 (ATA), s. 33, 1864 (ATA), s. 117 (G 152: a), 120; G. Lindström, *Anteckningar om Gotlands medeltid* 2 (1895), s. 435 (G 152: c); H. Pipping, *Gotländska studier* (1901), s. 90 o. 93 (G 152: c); O. v. Friesen, *Anteckningar* 1922 (UUB), s. 74 (G 152: a, b), 1923 (UUB), s. 89 f.; Herbert Gustavson, *Gutamålet* 1 (1940), s. 177 o. 181 (G 152: c); *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 4: 1 (1947), s. 143 f.; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i Rtg 1972), s. 84 (G 152: a), s. 85 (G 152: c).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852, pl. 2; v. Friesen, teckningar i *Anteckningar* 1923; S. Hallgren, 2 foton 1962 (ATA; G 152: a, c); Svärdström a. a. (G 152: a).

Tre putsristningar finns bevarade på olika platser i koret:

a. På altarets baksida, 40 cm från dess nordöstra hörn, 86 cm ovanför golvet. Ristningens längd 15 cm, runornas höjd 2–4 cm.

Inskrift:

butuiper i akebu

5 10

»Botvid i Ekebys»

Till läsningen: Alla runorna är säkra, ehuru sprickor i putsytan och en valhant konturteckning av ett kors delvis inkräktar på inskriften. Runorna 3 **t** och 10 **a** har ensidiga bistavar. 7 **e** och 12 **e** är tydligt stungna. Ingen ordskillnad är markerad.

P. A. Säve: 7 **i**; runföljden 10–12 oklar, »gårdsnamnet är svårläst». – Carl Säve (S 67) uppfattar broderns läsning som »butwipir bu (och ett bomärke mellan båda orden)». – O. v. Friesen har samma läsning som ovan, dock är han något tveksam om r. 7, 9, 12 och 14, den sistnämnda alternativt **r**. – E. Wessén: 7 **i**, oklarhet i teckningen av r. 11–12.

Inskriften är en namnteckning. Om namnet *Botviðr* se G 64. Ortnamnet i runföljden 10–14 har hittills inte säkert identifierats. v. Friesen frågar sig (*Anteckningar* 1923), synbarligen med utgångspunkt i en läsning **akebr**: »Männe Angelbjers i Anga». Tvivelsutan avses det nuvarande gårdsnamnet *Ekebys* i grannsocknen Ganthem, 3,5 km V om Norrlanda kyrka. Runan **a** står för diftongen *ai* i uttalet. Namnet *Ekebys* är eljest enligt Ortnamnsarkivet i Uppsala belagt först i senare tid: *aikeby* (Neogard, Gautau-Minning 1732). Den medeltida runinskriftens **akebu** utgör sålunda det hittills äldsta belägget på *Ekebys* i Ganthem.

b. På östra korväggen, mellan det norra och det mellersta fönstret, 25 cm nedanför fönstrens underkant. Både O. v. Friesen och E. Wessén fann ristningen överkalkad. Kalken är nu avlägsnad ur ristningen. Längd 45 cm, runornas höjd 5 cm. Inskriften begränsas upptill och nedtill av ristade ramlinjer.

Inskrift:

bipin : firir : allum : kristnum : sialum

5 10 15 20 25

»Bedjen för alla kristna själar!»

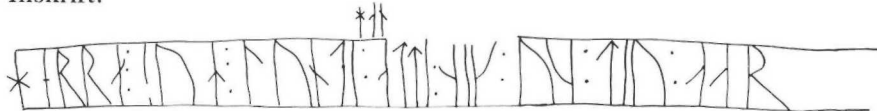
Till läsningen: Runtecknen är mycket välformade och tydliga. Runorna **a**, **n** och **t** har ensidiga bistavar; **s**-runorna är av gotländsk typ men **m**-runorna av normaltyp. Stungna runor förekommer icke, såle-

des ingen punkt i 121. En skada har avlägsnat ett litet stycke av huvudstaven i 15 **m**. R. 20 är binderuna. Samtliga skiljetecken består av två punkter.

P. A. Säve har samma läsning, men binderunan har han tecknat som två särskilda runor: **t** med två bistavar, **n** med ensidig bistav; skiljetecknen efter 10 **r** och 15 **m** är tre punkter. — O. v. Friesen: 121 stungen på huvudstaven, 20 **n**. — E. Wessén: 20 **n**, skiljetecken i form av två punkter efter 28 **m**.

c. På östra väggen i gången från koret till sakristian, 1,5 m ovanför golvet. Längd 73 cm, runornas höjd 6 cm. Inskriften begränsas upptill och nedtill av ristade ramlinjer. Ovanför och nedanför inskriften finns diverse diffusa ristningar, blad, kors, ett spegelvänt R etc.

Inskrift:

herra : iuan̄ : lundī : han atti : mik : um : tiu : aar

»Herr Johan (från) Lunde, han ägde mig (dvs. var sockenpräst) i tio år.»

Till läsningen: Runorna **a** och **n** har ensidiga bistavar; **t**-runorna har två bistavar; **m**-runorna är av gotländsk typ med bistav endast t. v. om huvudstaven. 2 **e** är tydligt stungen. R. 8 är binderuna. 12 **d** är stungen, däremot ej 13 **i**. R. 14–16, endast 3,5 cm höga, står ovanför den övre ramlinjen, tillsatta som korrektur. 21 **m** är skadad upptill; nedre delen av vänstra bistaven är bevarad; utrymme saknas för en bistav t. h.; formen gotländsk liksom 25 **m**. 22 **i** är skadad upptill. R. 23 är också skadad upptill; det kan därför inte avgöras om runan har varit stungen eller ej. I r. 24 finns mellan huvudstav och bistav ett par små gropar av samma slag som det är gott om i putsytan, ej ristade. Detsamma gäller en liten grop mitt på huvudstaven i 27 **i**. Skiljetecknen består av två punkter utom efter 5 **a** och 8 **an̄** (tre punkter). En ensam spegelvänd **r**-runa (eller bokstav) står omedelbart under 28 **u**; den förefaller inte ha samband med inskriften i övrigt som korrektur.

P. A. Säve fann 1852 runorna »mycket öfverkalkade och svårlästa»: 12 **d**, 23 **g**, 24 **y**, 27 **e**; samtliga **t**-bistavar ensidiga; tre punkter som skiljetecken efter 5 **a**, 13 **i**, 20 **i**, efter 8 **an̄** bara två, en punkt efter 31 **r**. — O. v. Friesen har praktiskt taget samma läsning som Säve, dock säger han om r. 23 »ovisst om stungen»; skiljetecken saknas efter 13 **i**, 20 **i**, intet skiljetecken vid inskriftens slut; samtliga utsatta skiljetecken har form av två punkter. — E. Wessén: 13 **i** utlämnad; ensidig bistav på r. 12, uppfattad som **t**, och 18 **t** (men dubbelsidig på 19 **t** och 26 **t**); 21 **m** är tecknad med fullständig bistav t. h. om huvudstaven samt upptill skadad bistav t. v. (25 **m** dock av gotländsk typ); r. 12, 23, 27 icke stungna; skiljetecknet efter r. 5 är två punkter.

Om namnet *Iohan* se G 4. Verbet *æiga* (fgutn. *aiga*) med samma betydelse som här finns på gravstenen G 21 vid Öja kyrka, lagd över »herr Nikulas, som ägde vår kyrka».

Ortnamnet **lundī Lunde** finns inte bevarat i andra källor, men P. A. Säve har påpassligt räddat dess identitet från glömskan genom följande notis i Reseberättelse 1852: »en tomt under Bjers i Norlanda Sn heter ännu 'Lunde'; derifrån kanske Curatus Herr Johan var som ägde Norlanda kyrka i 10 år.» Bjärs ligger 3 km NO om kyrkan. Om olika former av sammanställningen person- och ortnamn se G 78.

Tolkningen av inskriften har egentligen bara på en punkt tidigare diskuterats. Diskussionen grundar sig på Säves (och v. Friesens) läsning av runföljden 26–28 som **teu**. H. Pipping (Gotländska studier, 1901, s. 90) betraktar **teu** som räkneordet *tu* med diftongerad vokal och tillägger: »[Carl] Säve emenderar inskriften utan anledning och läser *tiu*». v. Friesen anslöt sig (Anteckningar 1923, s. 89). Herbert Gustavson (Gutamålet 1, 1940, s. 177) är mera tveksam, synbarligen eftersom inskriften i så fall vore det enda medeltida belägget på diftongeringen av *ū*; han tillägger i en not med tanke på Säves rättelse: »I ock för

sig vore det ej otänkbart att *teu* kunde betyda 'tio', nämligen om man antager att *e* stod för *ei*, ock att alltså *teu* betydde *teiu*.» Med bedömningen av r. 27 som icke stungen faller problemet.

Vilken tioårsperiod herr Johan verkat vid Norrlanda kyrka vet vi inte. Inskriften kan inte bestämt dateras, inte ens till århundrade. Korets uppförande i slutet av 1200-talet eller omkring 1300 är dock en terminus postquem för denna inskrift liksom för de andra två putsinskrifterna. Samtliga kan dessutom utan hinder vara senmedeltida.

153. Norrlanda kyrka

Litteratur: F 185, W 99. P. A. Säve, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 117; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923 (UUB), s. 91.

En runritning med rödkrita på släthuggen kalksten har funnits utvändigt i långhusportalen, till höger i omfattningen, 1,30 m ovanför tröskelns övre kant. P. A. Säve läste 1864 **faran**, O. v. Friesen 1923 **fapa** -, E. Wessén 1944 **fapa**. Vid mitt besök 1970 befanns inskriften mycket svår att urskilja i mängden av mer eller mindre diffusa bokstavsföljder, årtal (bl. a. 1741) och klotter. Den har synbarligen i det närmaste utplånats. Möjligen kunde runorna **fa** identifieras. Dessa teckens höjd är 8 cm; v. Friesen uppger »ca 4–5 cm höga typer; o. inskr. en gng ca 17 cm», vilket understryker osäkerheten i identifieringen. Någon tolkning har inte givits.

Norrlanda kyrka

På vällarna till den medeltida orgeln från Norrlanda kyrka, som Statens Historiska Museum förvarar (inv.nr 12.910) och 1953 lät rekonstruera (utom beträffande pipor och bälgverk), finns några 12–15 mm höga runor inskurna med det utseende som fig. 4 visar. Runorna upptäcktes av orgelforskaren C. F. Hennerberg, som i brev den 8.11.1906 (ATA) meddelade iakttagelsen till Adolf Noreen. Tecknen, som nu är svåråtkomliga, har först 1976 granskats av runolog.

På vardera av de fyra manualvällarnas baksida, någon decimeter från vänstra ändan, står en upp- och nedvänd runa, nedifrån räknat **fupo**. På framsidan av de tre nedersta pedalvällarna till vänster står, likaledes nedifrån räknat, **fup**, men dessa runor är rättvända; den ursprungliga, översta vällen saknas, den nuvarande är rekonstruerad.

Runorna ifråga, futharkens början, har således inte språklig innebörd utan är en märkning som för orgelbyggaren på ett siffermässigt sätt angivit vällarnas ordningsföljd.

Bertil Wester, *Gotisk resning i svenska orglar* (1936), behandlar utförligt Norrlandaorgeln. Han daterar orgelverket till »1400-talets förra hälft och inom denna tid sannolikt före 1430-talet». Orgelfodralets målningar är emellertid av tidig 1300-talskaraktär, och Monica Rydbeck håller för troligt, att orgeln i sin helhet är från 1300-talet.

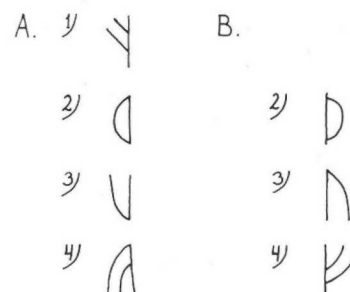

Fig. 4. Runor på vällarna till den medeltida orgeln från Norrlanda kyrka: A på manualvällarna, B på pedalvällarna.